

SOMOGYI ÉVA

A levél történeti forrásértéke

A közös külügyminisztérium tisztviselőinek levelei*

A történeti érdeklődés átalakulása következményeképpen az utóbbi évtizedekben megnőtt a levelezés (a privát levél) jelentősége a történeti források között. A mindennapok története, a mikrotörténet, a mentalitástörténet nemcsak a hagyományos történeti diszciplínákat szorította háttérbe (a diplomáciatörténetet, intézménytörténetet), hanem bizonyos fokig a hagyományos forrásokat is. Az érdeklődés eltolódott az aktáktól a levelek, hangsúlyozottan *a privát levelek*, és persze nem kevésbé az emlékiratok felé.

A *Quellenkunde der Habsburgermonarchie* című vaskos kézikönyvben (amely a 16–18. századdal foglalkozik) külön fejezet tárgyalja a hivatalos és privát levél közötti különbséget, az utóbbi formái jegyeit: például hogy a privát levél nincsen iktatva, nincsen szabályos fogalmazványa (konceptusa, pizskozata), hogy saját kezűleg írják, semmiképpen nem egy hatóság erre a célra kijelölt hivatalnokai.¹

Ezek a distinkciók egy 19. századi kutató számára irrelevánsak, vagy inkább magától értetődőek, általában nem kell meghatározni a hivatali és privát levél közötti különbséget. Annak a társadalmi csoportnak az esetében, amellyel én foglalkozom, és amelynek a levelezését most vizsgálni szeretném, ez nem egészen így van, nem ilyen egyszerű a műfaji megkülönböztetés.

A dualizmus korában a bécsi közös hivatalokban – elsősorban a külügyminisztériumban – szolgáló magyar honos (ami nem jelenti feltétlenül magyar nemzetiségű, illetve magyar anyanyelvű voltukat) tisztviselők levelezését elemzem. Ezeknek az embereknek ismeretesen az a foglalkozásuk, legalábbis annak megfogható része, hogy írnak. „Konzeptbeamten”, a fogalmazói kar tagjai voltak. Az általuk működtetett hivatal feladata az volt, hogy fenntartsa a Monarchia diplomáciai (politikai) és gazdasági-kereskedelmi kapcsolatait a külállamokkal. Erről a tevékenységről szólnak a minisztériumból a diplomáciai posztokon szolgálatot teljesítő tisztviselőkhöz intézett utasítások, illetve a diplomaták Bécsbe küldött jelentései. Ezek az iratok *akták*, azok pontos formai és tartalmi szabályaival.

Norbert Elias óta azonban tudjuk, hogy a hivatal és a hivatalnok – az intézmény és az azt működtető személyi stáb – elválaszthatatlan egymástól. A hivatal-

* A tanulmány az MTA BTK Történettudományi Intézetben a „Levelezés, levélírás, a levél mint műfaj a 19. században” című műhelykonferencián 2013. április 9-én elhangzott előadás szerkesztett változata.

¹ *Quellenkunde der Habsburgermonarchie* (16–18. Jahrhundert). Ein exemplarisches Handbuch. Hrsg. Josef Pauser–Martin Scheutz–Thomas Winkelbauer. Oldenbourg, Wien–München, 2004. 837–842.

nok bele van ágyazva abba a kapcsolati hálóba, kölcsönös függőségi rendszerbe, amit a hivatal teremt.² Míg a külügyminisztérium *aktái* a hivatal tevékenységéről szólnak, a hivatalnokok *levelei* ennek a kapcsolati hálónak a szerkezetéről: a hivatalnokokról mint a kapcsolati háló eleméről nyújtanak információt.

Földhözragadtanban fogalmazva: egy külföldön szolgáló diplomata általában és főként aktákat ír és küld a bécsi minisztériumba, időnként azonban, éppen hivatali tevékenységével összefüggésben, saját személyes dolgairól is információt kell kérnie és nyújtania hivatali feletteseinek és kollégáinak. Én ezekkel a levelekkel foglalkozom. Nyilván első pillanatban felmerül a levelek műfajának a problémája, az tudniillik, hogy *hivatalos* vagy *privát* leveleknek tekinthetők-e ezek a szövegek. Először ezzel a kérdéssel szeretnék foglalkozni. Azután azt vizsgálom, hogy általában miről nyújtanak információt a levelek, mit tudhatunk meg a hivatali kapcsolati háló szerkezetéről – vagyis a levelek forrásértékét.

Hivatalos vagy privát levelek?

A 19. század második felében, különösen a dualizmus időszakában nagyon pontosan megszabták a külügyminisztérium egyes osztályainak hatáskörét. A minisztériumnak mindig volt egy olyan részlege, amely a személyzeti ügyekkel (Personalangelegenheiten) foglalkozott, ahová a tisztviselők személyi ügyeivel kapcsolatos levelezés befutott. Az, hogy kik álltak ezeknek az osztályoknak az élén és menyire volt, illetőleg lehetett személyes (nem hivatali) kapcsolatuk a levelek íróival, nyilvánvalóan nagymértékben befolyásolta a levelek jellegét.

A Monarchia dualista átalakítása következtében a külügyminisztériumban mindig tevékenykedett egy magyar osztályfőnök, akinek az volt a feladata, hogy a külügyminisztert képviselje a magyar delegációban, és fenntartsa a közös kormány kapcsolatát a magyar minisztériumokkal.³ A magyar osztályfőnökök emellett abban az esetben, ha az első osztályfőnöki rangban szolgáltak – azaz egyáltalán nem ritkán, mert a századfordulóig csak két-három osztályfőnöki állás volt a minisztériumban – a személyzeti ügyekért is felelősek voltak.

A magyar osztályfőnökök a korszak első felében rendszerint magyar minisztériumokból, a magyar politikai közéletből jöttek, kicsit maguk is idegenek, kívülállók voltak a ballhausplatzi környezetben. A század végétől már inkább Bécsben szocializálódott birodalmi bürokraták töltötték be a posztot. De „magyar osztályfőnök” voltuk mindenképpen befolyásolta a magyarokkal való kapcsolatukat; csökkentette a distanciát a címzett és a levél írója között, amit a levél jellegének

2 Norbert Elias: Az udvari társadalom. A királyság és az udvari arisztokrácia szociológiai jellemzőinek vizsgálata. Napvilág, Bp., 2005. 67., 93.

3 Somogyi Éva: Hagyomány és átalakulás. Állam és bürokrácia a dualista Habsburg Monarchiában. L'Harmattan, Bp., 2006. (A múlt ösvényén) 95–113. A külügyminisztérium magyar osztályfőnökei: Orczy Béla (1868–1879), Kállay Béni (1879–1882), Szögyény-Marich László (1882–1890), Cziráky Béla (1891–1895), Szécsen Miklós (1895–1901), Mérey Kajetán (1901–1907), Müller László (1904–1911), Esterházy Pál (1907–1912).

(privát vagy hivatalos levél voltának) meghatározásánál feltétlenül fontosnak kell tartanunk. A magyar tisztviselő, ha „Orczy Béla bácsinak”, „kedves Bénimnek” írt, gyakran az anyanyelvén, aligha küldhetett merev hivatalos írásokat. De a századforduló osztályfőnökei sem voltak számukra egyszerűen csak felettesek. Szécsen Miklós, aki apai ágon a magyar ókonzervatívokhoz kötődött, anyja viszont annak a Lamberg tábornoknak volt a lánya, akit 1848 szeptemberében a pesti nép felkoncolt, vagy Mérey Kajetán, aki Bécsben, a Theresianumban nevelkedett, és akinek sohasem sikerült tökéletesen elsajátítania atyái nyelvét (Thallóczy Lajos magyar korrepetitort küldött mellé, hogy felkészítse őt a magyar delegációban elmondandó beszédére)⁴ – nos még Szécsen és Mérey, ezek a maradéktalanul schwarzgelb tisztviselők is sajátos kapcsolatban álltak a magyar kollégáikkal.

A Kállay Béni hagyatékában található levelek sora az „Andrássy-kör” személyes-baráti összetartozását mutatja. Okolicsányi Sándor, aki az 1870-es években került a Ballhausplatzra, majd a diplomáciai szolgálatba, nemcsak anyagi helyzetéről, egy várható örökségről számolt be részletesen és magyar nyelven Kállaynak (erre azt is mondhatjuk, hogy nem magántermészetű információ; hiszen a hivatalnok megfelelő anyagi helyzete bizonyos állások betöltésének feltétele; vezető posztokon a diplomata magánvagyonát is igénybe vette reprezentációs kiadásokra), hanem főnökével való konfliktusáról oly személyes hévvel ad hírt, hogy az hivatali közleménynek aligha tekinthető. „Ennek aztán fele se tréfa. Attól tartok, hogy Mülinen⁵ teljesen megbolondult. Nem tudom, hogy mi [történt vele], de vagy sokat vesztett a párizsi tőzsdei krachnál, vagy, hogy ama nő, fiának anyja, ki már Stockholmban tönkre tette szegényt, őt ide is követte, de valami az idegeit annyira felizgatta, hogy nem lehet vele élni.” A hasonló tónusú levelek sorát olvasva, nem az a kérdés, hogy személyes kapcsolat volt-e „Béni” és „barátod Sándor” között, hanem hogy hogyan fértek bele a Politisches Archiv Kállay Nachlaßába ezek a levelek.⁶ Aligha kell utalni arra, hogy nem pusztán a levelek tartalma, hanem a formája, jelen esetben a megszólítás és az aláírás is a levél személyes, nem hivatalos voltát mutatja.

Negyed század múltán Okolicsányinak a nála jó húsz esztendővel fiatalabb Méreyhez írt levelei sem tekinthetők hivatali beszámolóknak; nem csak azért nem, mert hol németül, hol magyarul arról panaszkodik, mennyire unatkozik állomáshelyén (ami egyáltalán nem volt illendő dolog), és nélküli az egykor oly „gemütlich” közös bridzspartikat. Hivatalos írásban nyilván nem fejthetné ki nézeteit a magyar belpolitikáról, a koalíció formálódásának veszélyeiről, a katonai köve-

4 Thallóczy Mérey apjának kérésére a király személye körüli minisztérium egy tisztviselőjét, Nagy Sándort küldi nyelvtanárnak Méreyhez. Thallóczy Méreyhez. Bécs, 1899. június 15. Österreichisches Staatsarchiv (Bécs), Haus-, Hof- und Staatsarchiv (= ÖStA HHStA), Nachlaß Mérey Kt. 17.

5 Rudolf Mülinen gróf 1877–1888 között a Monarchia hágai követe.

6 ÖStA HHStA Politisches Archiv (= PA) Kt. XL. 333–334. Az idézet Okolicsányi Kállayhoz írt 1882. január 1-jei leveléből való. Az igazsághoz tartozik, hogy a Mülinen–Okolicsányi konfliktus folytatódott, s végül Mülinen nem hivatali feletteséhez, hanem közvetlenül a miniszterhez fordult (1882. január 28.), s ez a levél már a külügyminisztérium „Geheime Personalien” állagában landolt. ÖStA HHStA Ministerium des Äußern, Departement 2. Geheime Personalien Kt. 2.

telések megengedhetetlen voltáról, olyan dolgokról, amelyekhez hivatalból sem Méreynek, sem neki magának nem volt és nem is lehetett köze.⁷

A levelek leggyakoribb témája persze maga a hivatali karrier. Csakhogy a hön óhajtott előléptetést is különféle módon és hangnemben lehet sürgetni. Somssich József (1864–1941) a magyar belügyminisztériumban kezdte hivatali pályáját. Csak egy évtized múltán lépett külügyi szolgálatba, akkor, amikor elvette a berlini nagykövet, Szögyény-Marich László leányát. Hivatali emelkedésével mindig elégedetlenül ostromolta az előbb említett Szécsen, majd Mérey osztályfőnököket: elhagyja a pályát, ha nem jut előre, átveszi apja somogyi birtokát, s elfogadja Széll miniszterelnök ajánlatát a somogyi főispánságra. „Oly ténre teszem át működésemet, hol minden készen vár rám, s tényleg csak számat kell kinyitnom, hogy a sült galamb belérepüljön.”⁸ Nem a hivatali előjáróhoz intézett tiszteletudó kérelem ez, de nem is olyan gátlásoktól mentes kirohanás, amelyet a hozzá valóban közel álló, a közös pénzügyminisztériumban serénykedő Thallóczyinak, minden bécsi magyar barátjának és mentorának írt: „Az egyedüli okos dolog volna farba rúgni az egész pályát, mint ahogy már két éve akartam. [...] Végére mégis csak megteszem, s hogy a delegációkon majd nem kellemes dolgokat fog a nagyszájú polyák tőlem hallani, az bizonyos.”⁹ A „nagyszájú polyák” Gołuchowski külügyminiszter volt – ilyet azért egy külügyminisztériumi osztályfőnöknek nem lehetett írni.

Természetesen szó sincs arról, hogy a külügyminisztériumban fennmaradt levelek általában privát jellegűek lettek volna, ám ilyen is akadt közöttük nem kis számban, s a címzett és a levélíró közti distanciát magyar voltuk, vagy általánosabban fogalmazva, a címzett és a levélíró szociokulturális környezetének hasonlósága szükségképpen csökkentette. A szociokulturális környezet rokonsága nem pusztán magyar voltukból eredt, hanem abból, hogy magyar honosként Bécsben szolgáltak, mégpedig a legtekintélyesebb közös hivatalban.

Az eddigiekhez két fontos megjegyzés kívánkozik:

1. A levelek jelentős része a hivatalos és a magánlevél határmezsgyéjén egyensúlyoz. Erre egyetlen jellegzetes példát idéznék: Zichy Tivadar gróf nagy tudású és tekintélyű diplomata (nem mellékesen Zichy Ferenc, az egykori konstantinápolyi nagykövet fia) nyolc éve a bajor királyi udvarban képviselte a Habsburg Monarchiát, és minthogy hiába várt egy politikai súlyú nagyköveti állásra, nyugdíjazását kérte. Az ügyet a miniszterrel lényegében már elintézte (hiszen az a miniszter

7 Okolicsányi Méreynek. 1905. november 27. ÖStA HHStA Nachlaß Mérey Kt. 14. A kiegyezési törvény rögzítette, hogy a közös miniszter a két ország belső dolgaiba nem avatkozhat. A külügyminisztérium ismételtlen leszögezte, hogy az országok belső problémáival kapcsolatos állásfoglalás szemben áll a diplomáciai szolgálat tradícióival és előírásaival. Ha valaki részt akar venni hazája politikai életében, akkor le kell mondania diplomáciai szolgálatáról. Ám kétségtelen, hogy 1905-ben gyakorlatilag minden közösügyes magyar tisztviselő valamilyen formában kifejtette álláspontját a magyar belpolitika fejleményeiről.

8 Somssich Méreynek. 1901. február 15. Uo. Kt. 16.

9 Somssich Thallóczyinak. 1904. augusztus 26. Országos Széchényi Könyvtár (= OSZK), Kézirattár Fond XI/894.

kompetenciájába tartozott), amikor régi kollégájának, Mérey osztályfőnöknek is beszámolt a dolgról; arról, hogy belefáradt, megelégedte a mellőzöttséget, politikai szerepet akar játszani otthon a felsőházban és esetleg Bihar megyében. A levél záró mondata: „Lehet, hogy mint osztályfőnök rosszalod lépésemet (ami egyébként hízelgő volna számomra), de mint barát, igazat fogsz adni, márpedig én, mint régi barátoknak írok Neked.”¹⁰

2. Jelen esetben a tartalmuk szerinti magánlevelekről van szó, nem pedig azokról, amelyeken „Privatbrief” felirat olvasható, de amelyek valójában a hivatali ügymenet részét képezték. Hogy példákat említsek: magyar nyelvű „privát” levelezést folytatott Cziráky Béla osztályfőnök – kifejezetten utalva arra, hogy Gołuchowski külügyminiszter utasítására jár el – Szapáry Gyula miniszterelnökkel fiának, Lőrincnek az áthelyezése-előléptetése tárgyában.¹¹ Itt a „Privatbrief” nyilván nem a levél tartalmára, csak formájára vonatkozik, s a külügyminiszter és a magyar miniszterelnök bizalmas viszonyának ad sajátos kifejezést és hangsúlyt. Írások sorát olvashatjuk továbbá, amelyekből nyilvánvaló, hogy szerzőjük nemcsak a barátoknak tekintett osztályfőnököt akarta valamiről informálni, hanem rajta keresztül, az ő közvetítésével a minisztert is.¹²

Gyakori eset volt, hogy egy követ vagy nagykövet meg akart szabadulni beosztottjától, alkalmatlannak tartotta pozíciójára vagy személyes konfliktusba került vele, de erről mégsem kívánt hivatalos felterjesztést intézni a miniszterhez, hanem „privát levélben” a személyzeti főnök közbenjárását kérte. Előfordult, hogy arisztokrata ifjoncok diplomáciai állomáshelyükön adósságba verték magukat, s amikor a család már nem akart vagy nem tudott segíteni, a hitelezők a követségeken kopogtattak. Ilyenkor a misszió vezetője kénytelen volt Bécshez fordulni, rendszerint „privát levélben” számolva be a kellemetlen incidensről.¹³

Írhatta a követ vagy nagykövet a küldeményre, hogy „privát levél”, írása tartalmát tekintve mégiscsak hivatali akta volt. Általánosabban szólva: ezekben az esetekben a levél arra szolgált, hogy az előírt hivatalos utat megkerülve a dolgok elintézésének bizonyos személyes jelleget adjon.

Visszatérve a *címzett és a levélíró közötti distancia* problémájához, megállapíthatjuk, hogy a távolságot a címzett és a feladó között alapvetően nem annyira a szereplők amúgy is bizonytalan tartalmú „magyarsága”, hanem a hivatalban, illetve a társadalomban elfoglalt helye határozta meg. Egy szigorúan hierarchikusan felépített

10 Theodor Graf Zichy Méreynek. Bihar-diószeg, 1904. október 1. ÖStA HHStA Nachlaß Mérey Kt. 17.

11 ÖStA HHStA Adm. Reg. Fach 4. Kt. 338.

12 Ilyen eset (többek között), amikor Eperjessy Albert Lisszabonból egy félreérthető beszámolóval küld Bécsbe, amivel kapcsolatban Mérey osztályfőnök privát levélben rosszállását fejezi ki. Minthogy Eperjessy bizonyos abban, hogy Mérey írása a miniszter kezdeményezéséből született, kéri, hogy válaszát az osztályfőnök mutassa meg a miniszternek. Eperjessy Méreyhez. Dátum nélkül. ÖStA HHStA Nachlaß Mérey Kt. 10.

13 Hunyady Alajos gróf Madridban és Konstantinápolyban, Batthyány Béla gróf Párizsban költ nem létező ezreket. Főnökeik privát levélben számolnak be viselt dolgaikról. Hunyady Alajos személyi anyaga: ÖStA HHStA Adm. Reg. Fach 4. Kt. 145. Batthyány Béla személyi anyaga uo. Kt. 18.

szervezetben, amilyen a császári ház és a külügyek minisztériuma, elvileg a hivatali rang szabta meg a levelezőpartnerek egymáshoz való viszonyát. De ez csak bizonyos fokig és határig volt így. A hivatali rang akkor lett volna abszolút meghatározó tényező, ha a minisztériumot polgári jellegű hierarchikus szerkezet jellemezte volna. Tudjuk azonban – ennek a kérdésnek rendkívül nagy irodalma van –, hogy a polgárosodás folyamata a leglassabban éppen a külügyben, a diplomáciai szolgálatban ment végbe, mégpedig mindenhol Európában, nemcsak a Habsburg Monarchiában.¹⁴ Éppen ezért a címzett és feladó viszonyát (hivatali rangtól függetlenül) a társadalomban betöltött szerepük döntő mértékben befolyásolta. A Ballhausplatzon lényegében a Monarchia felbomlásáig együtt, egymás mellett élt az arisztokrata tradíció, a diplomáciai pozíciók már-már örökletes volta, és a szakképzettség, tudás, szorgalom, a „Pflichteifer” teremtette karrierlehetőség.¹⁵

Müller László egy pesti német polgár, tudós, szaccikket publikáló gyógyszerész fia volt. Fantasztikus pályát futott be. Konzuli akadémiát végzett, konzuli szolgálatban kezdett, majd rendhagyó módon huszonkilenc esztendőskorában Kálnoky külügyminiszter 1884-ben diplomáciai szolgálatba vette. 1904-től második, majd 1909-től első osztályfőnök volt a Ballhausplatzon, tehát a miniszter után a második ember, a nagykövetekkel azonos fizetési osztályban.¹⁶ Müller nyilván nem érezte magát egyenrangúnak – és nem is volt az – egy nála esetleg alacsonyabb hivatali rangban lévő Pálffy, Esterházy vagy Széchenyi gróffal. Ez nagyon világosan tükröződik levelezésükben is, amely rendszerint a hivatali információra korlátozódott és ritkán volt személyes jellegű. Müller maga is érezte ezt: szófukar, tartózkodó ember volt, még a hivatali működéséhez szükséges emberi kapcsolatok megteremtése és fenntartása is nehézséget jelentett számára.¹⁷ Aehrenthal külügyminiszter is – aki pedig kifejezetten nagyra becsülte őt – nehezményezte: túlzottan aggályoskodó („zu ängstlich bürokratisch”).¹⁸ Aligha vállalkoznék arra, hogy megítéljem, a derék Müller László magatartása milyen mértékben magyarázható

14 Valóban csak utalásszerűen: *Arno Mayer: The Persistence of the Old Regime: Europe to the Great War*. Pantheon Books, New York, 1981.; *Winfried Baumgart: Europäisches Konzert und nationale Bewegung. Internationale Beziehungen 1830–1878*. Schöningh, Paderborn, 1999. (Handbuch der Geschichte der Internationalen Beziehungen VI.); *Gernot Stimmer: Eliten in Österreich 1848–1970*. Böhlau, Wien–Köln–Graz, 1997. (Studien zu Politik und Verwaltung 57/1.); *William Godsey: Aristocratic Redoubt. The Austro-Hungarian Foreign Office on the Eve of the First World War*. Purdue University Press, West Lafayette (Indiana), 1999.

15 A „Pflichteifer” a hivatali minősítések minden bizonnyal leggyakoribb kifejezése. „Ügybuzgalom”-nak szokták fordítani, egykorúan is ezt tették – kissé eufemisztikusan. A Pflichteifer valójában kötelességteljesítés – ha a történész megengedhet magának némi anakronizmust, akkor a kötelességteljesítés öröme, ahogyan azt Siegfried Lenz értelmezi *Deutschstunde* című regényében.

16 Személyi anyaga: ÖStA HHStA Adm. Reg. Fach 4. Kt. 228. Vö. továbbá: *Jahrbuch des k.u.k. Auswärtigen Dienstes 1897*. Wien, 1897. 57–66.; *Jahrbuch des k.u.k. Auswärtigen Dienstes 1906*. Wien, 1906. 33–34. Müller 1896-ban hivatali szolgálata elismeréseképpen nemesi, 1910-ben bárói címet kapott.

17 Müller Méreyhez. Szófia, 1901. december 12. ÖStA HHStA Nachlaß Mérey Kt. 14.

18 *Briefe und Dokumente zur Geschichte der österreichisch–ungarischen Monarchie unter besonderer Berücksichtigung des böhmisch–mährischen Raumes. Teil II. Der Verfassungstreue Großgrundbesitz 1900–1904*. Hrsg. Ernst Rutkowski. Oldenbourg, München, 1991. 566.

személyes és milyen mértékben társadalmi adottságokkal: azzal, hogy ő, a polgár, tehetsége, szorgalma, igyekezete által talán túlságosan is magasra jutott egy arisztokrata dominanciájú világban.

A hivatalnokok magánjellelű leveleinek forrásértéke

A kérdés, hogy a társadalomban betöltött szerep hogyan írja felül a hivatali rangot, átvezet második témánkhoz, ahhoz, hogy miről nyújtanak információt a levelek. Elsődlegesen persze a hivatalról, annak belső történéseiről, ha úgy tetszik, hivatali pletykákról: áthelyezésekről, előléptetésről, ki kit előzött meg a ranglistán, kellően megszolgálva azt vagy érdemtelenül. Sértettségéről, felháborodásáról, irigységről – vagyis az ilyen közösségek legmindennapibb jelenségeiről. Azután a levélíró személyes ügyeiről tudhatunk meg fontos dolgokat, karrierjéről, előléptetéseiről, kitüntetéseiről, nemesi, esetleg bárói cím szerzéséről. Házassági-engedély-kérelméről, esetenként olyasmiről, hogy a házasságon kívül vagy nem engedélyezett házasságból született gyermekeknek mi legyen a sorsa. Legrészletesebb információt a levél írójának anyagi körülményeiről kapunk: feltétele bizonyos állások betöltésének, illetve gátja lehet annak, hogy posztokat elvállaljon. A nagy európai fővárosokban, Párizsban, Londonban drága a mindennapi élet. Aki csak a fizetéséből él, szeretné elkerülni az ilyen állomásokat. De nem csak európai fővárosok okoznak gondokat. „Egyiptom nagyon szép és érdekes hely, de a fizetés és a terhek közti ellentmondást csak az tudja kiegyenlíteni, akinek jelentős privát vagyona megengedi azt, hogy a reprezentációs költségeket fedezni tudja. Az én anyagi viszonyaim, hála Istennek, rendezettek, és másutt meg is felelnek a követelményeknek, de a kairói reprezentációs igények hosszú távon meghaladják erőimet.”¹⁹ A hivatal pedig kifejezetten elvárja, hogy a magas rangú diplomata (követ, nagykövet) magánvagyonát is felhasználja reprezentációs célokra. (Ebben is megmutatkozik, hogy a Ballhausplatz a polgári korszakban is sok tekintetben megőrizte rendi jellegét. Az ancien régime nagyurának kellett kiadásait társadalmi pozíciójának megfelelően alakítania.)

Visszatérő téma, hogy a diplomata szeretne hazájához közel maradni, hogy folyamatban lévő birtok- és örökségügyeit intézhesse. Sokan ragaszkodnának Európához, hogy beteg, esetleg várandós feleségüknek megfelelő körülményeket biztosíthassanak, hogy gondoskodhassanak fiaik megfelelő oktatásáról, neveléséről, leányaikat bevezethessék a társaságba, ahol jövőbelijüket megtalálhatják. Egy négygyermekes família dajkákkal és nevelőkkel 11 fős stábbal indul dél-amerikai állomáshelyére, bízva abban, hogy a háztartási segítséget majd helyben megtalálja. Megtudhatjuk, hogy a diplomata a világ végéről Bécsbe érkezve hol és hogyan csi-

19 Velics Lajos Mérey Kajetánnak. 1902. október 7. ÖStA HHStA Nachlaß Mérey Kt. 17. Velics két évig volt követ Kairóban. Azután Drezdába helyezték, majd felmerült müncheni követi kinevezése, s ez alkalommal újra részletesen beszámol anyagi viszonyairól, gyermekei neveltetési költségeiről.

náltat bundát és téli holmit; melyik európai városban mennyi pénzből lehet „standesmäßig” (rangjához méltón) megélni és sok hasonló dolgot.²⁰ A levél akaratlanul is tanúja az életkörülményeknek és egészen konkrét összefüggéseknek, sokat elárul a kor, illetve az adott szociokulturális közösség mentalitásából.²¹

Az írásokban természetesen szó esik magáról a munkáról is. Ritkán arról, hogy az nagyon megterhelő volna, inkább olyasmiről, hogy az „ügyhöz”,²² vagyis a külpolitika formálásához a beosztott hivatalnoknak, vagy ha jelentéktelen helyen szolgál, akár egy követnek is kevés köze van. A levelek visszatérő témája a hivatalnok igyekezete és annak hiábavalósága: „sok dolog itt nincsen, és a kevés, amit tehetünk, titeket csöppet sem érdekel.”²³ A gondosan megfogalmazott jelentéseknek nincsen visszhangjuk, Bécsből azokra alig reagálnak, csak vaktában dolgozunk, és nem tudjuk pontosan, hogy Bécsben mit várnak tőlünk – ismétlik változatos megfogalmazásban. Csak értelmezés kérdése, hogy ezeket a leveleket a kapcsolati háló szerkezetére vagy a Monarchia külpolitikai vezetésére vonatkozó forrásnak tekintjük-e.

A levél mint a társadalmi és nemzeti identitás kutatásának forrása

A levél, a magánlevél kutatásaim szempontjából az identitás formálódásának talán legfontosabb történeti forrása. A szövegekből a közös hivatalnok *társadalmi, illetve nemzeti identitása alakulásának, megfogalmazásának, tudatosodásának* folyamatát rekonstruálhatjuk.

1. A hivatalnok a polgárosult 19. században, függetlenül a külügy kivételes tradíciójától, különbözik a polgártól. Önállóságát és önmagáért való felelősségét a hivatali szisztéma nagyon is korlátozza: különleges szankciók alá esik, rendjének megfelelő életmódot kell folytatnia, ellenőrzik magatartását, hivatalon kívüli viselt

20 Vö. *Somogyi É.*: i. m. (3. jz.) 142–149., 164–169.

21 A kérdés nagyobb összefüggéseiről: *Moritz Csáky*: Der Brief. Eine kulturhistorische Annäherung. In: Das rechte Maß getroffen. Festschrift für László Tarnói zum 70. Geburtstag. Hrsg. Ernő Kulcsár-Szabó–Karl Manherz–Magdolna Orosz. ELTE–Humboldt-Universität, Bp.–Berlin, 2004. 150–151.

22 Vö. a 15. jegyzetben az „ügybuzgalom”-ról írtakkal.

23 Okolicsányi Méreynek. Hága, 1904. október 10.: „...de azért csak nagy hatalom vagyunk, és nem kellemes érzés Portugál, vagy Romania és Boszníával egy niveau állni uraink számára nézve.” ÖStA HHStA Nachlaß Mérey Kt. 14. Somssich, a drezdai követség beosztott tisztviselője is ezt fájlalja Thallóczyhoz írt levelében: nyomasztja, hogy semmilyen kontaktusban nincsen a miniszteriummal, csak vaktában dolgozik, nem tudja, Bécsben mit várnak tőle. Drezda, 1902. szeptember 7. OSZK Kézirattár Fond XI/894. Lényegében ugyanezt írja Méreynek is. 1901. február 15. ÖStA HHStA Nachlaß Mérey Kt. 16. Érdekes módon még Pasetti-Friedenburg római nagykövet is panaszkodik, hogy diplomáciai jelentéseinek nincsen visszhangja. Pedig ő korábban a Ballhausplatzon szolgált második, majd első osztályfőnökként, és Itália fontos diplomáciai partnere volt a Monarchiának. Pasetti Méreyhez. Róma, 1896. április 28. ÖStA HHStA Nachlaß Mérey Kt. 15.

dolgait, kapcsolatait.²⁴ A hivatal nyújtotta egzisztenciális biztonság és társadalmi megbecsültség ütközik a polgári szabadság eszményével, amit sokan, nem is feltétlenül a polgárok, pontosan érzékelnek. Ezért vallják többen is, hogy egy igazi hivatalnoknak (nemcsak a diplomatának, akinek ez előírás) szüksége van arra, hogy legyen saját vagyona, nem olyan sok, hogy az visszafogja pályáját, de annyi feltétlenül, hogy abba hagyhassa, ha úgy adódik.²⁵ Más szóval: visszaszerezhesse a „polgár” szabadságát. Az általam vizsgált személyek részesei a sajátos hivatali hierarchiának (amit Müller esetében is említettünk), büszkék hivatali rangjukra, a Hof- und Staatshandbuch a bibliájuk, mert abból kiolvashatják, mikor számíthatnak előléptetésre, ami nem mellékesen a rendi társadalomba való beemeléssel járhat együtt – nemesítéssel, bárói címmel.²⁶ Közben tiltakoznak az ellen, hogy ők pusztán „Beamterek” volnának: „Úr vagyok, ki passióból szolgál, ott és addig, amíg neki tetszik” – mondja a középbirtokos nemesi családból való Tallián Dénes.²⁷ Ha volt társadalmi identitásuk a közösgyes tisztviselőknek, azt a bizonytalanság jellemezte: a hivatalnok és polgár, a hivatalnok és úr, nagyról sajátos harmóniája és ellentéte tükröződik a levelekben. Ebben a társadalmi ambivalenciában egyetlen dolog bizonyos: fenntartás nélküli személyes kapcsolat, levelezés, nyílt politikai eszmecsere csak egyenrangúak között jöhet létre. A nagykövet Szécsen Miklós, Szögyény-Marich László és Mérey Kajetán levelezése valójában a szóbeli eszmecsere folytatása, egy évtizedeken át folytatott diszkusszió része, amelyet a levelezőpartnerek az általuk szolgált birodalomról, annak jellegéről, a ’67-es törvények értelmezéséről folytattak, olyannyira bizalmasan, hogy még az uralkodó ténykedésével kapcsolatban is kifejezésre juttathattak bizonyos fenntartásokat.²⁸ Levelezésük a Monarchiáról alkotott felfogásuk formálódásának folyamatába ad betekintést.²⁹

2. A levelek visszatérő témája a szereplők magyarsága. A jómódú nógrádi birtokos nemesi családból való Gáspárdy Géza, aki 2. osztályú követségi tanácsos a

24 Vö. *Tibor Süle*: Preußische Bürokratietradition. Zur Entwicklung von Verwaltung und Beamtenschaft in Deutschland 1871–1918. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1988. (Kritische Studien zur Geschichtswissenschaft 81.) 72–81.

25 Mérey Sándor Falk Miksának. 1909. december 12. OSZK Kézirattár Fond IV/576. Valójában ezt Mérey mint Szlávy közös pénzügyminiszter eszméjét fejtegeti.

26 A külügyben legalább tíz esztendeig alkalmazásban álló magyar honos tisztviselők grófi, ill. bárói rangra emeléséről, valamint nemesítéséről: *Somogyi Éva*: Modern bürokrácia a közös külügyminisztériumban. Századok 142. (2008) 29–32.

27 Tallián Dénes Thallóczy Lajosnak. 1898. január 28. OSZK Kézirattár Fond XI/977.

28 Szécsen Méreynek. Róma, 1905. április 3. ÖStA HHStA Nachlaß Mérey Kt. 16. „Ófelsége együtt azokkal az emberekkel, akik a 67-es törvényt létrehozták felelős azért, hogy megengedte a 67-es műnek, amely egy részleteiben hiányosan kidolgozott, mégis államférfiúi alkotás volt, helytelen interpretációját.” Úgy gondolja, nem értelmezési vitákat kell folytatni, hanem – bármily veszélyes is – bizonyos pontokon módosítani a kiegyezést. Mert hiszen mi marad még a kiegyezési törvényekből, ha megengedjük, hogy azokat olyan módon értelmezzék, ami kifejezetten ellentmond azoknak a szándékoknak, amelyek létrehozták azt. S a hosszú német nyelvű fejtegetések végén egyetlen zárómondat: „tehetetlen sopánkodásaimmal talán nem feleslegesen vettelek igénybe.”

29 Vö. *Csáky, M.*: i. m. (21. jz.) 146–156.

világ végén, főnöke kitüntetéséhez így gratulál: „Sohase feledd el, hogy magyar embernek születted. Mosolyogni fogsz, amint ismerlek, ez utóbbi kívánságomon, pedig hidd el, sokkal komolyabb és fontosabb alapja van, mintsem első pillanatra látszik. Azt a magas feladatot involválja, hogy teljes erődből hozzájáruljál az Ausztria és Magyarország között fennforgó örökös »félreértések« megszüntetéséhez. Nem mindig lenne e szerep kellemes és háládatos, de mindig hazafias és főleg igen hasznos.”³⁰

Persze a magyarságról kevésbé magasztos hangnemben is lehet szólni, de attól a magyarság még téma marad. A Tokióban, majd Tuniszban konzuli szolgálatot teljesítő Grubissich Antal némi gúnyral és öngúnyral gratulál főnökének a magyar delegációban elmondott magyar nyelvű szűzbeszédéhez. „Képzeld, utánozlak Téged – írja hol német, hol magyar nyelven, kedélyeskedő közvetlenséggel a bécsi osztályfőnöknek. – Nem akarok többé azon magyarok után soroltatni, akik, ahogy Holló Lajos megjegyezte, csak papíron magyarok. Nagyon komolyan tanulom ezt az idiomát, pardon, ezt a világnyelvet. A japán mellett ez lesz a második mongol nyelv, amelyet alkalmam lesz közelebből megismerni.” S tanulmányai sikerének bizonyítékául olyan obszcén magyar szöveget kanyarít, hogy az talán még Thälöczy Lajos bécsi baráti körében is megütközést keltett volna.³¹ (Nem idézem.)

A magyar tudat nyilvánvaló jele a tisztviselők érdeklődése a magyar belpolitikai történések iránt, mégpedig – persze árnyalati eltérésekkel – az adott dualista berendezkedést védelmezve. Eppen ezért a közös tisztviselők különböző hőfokon ugyan, de határozottan elutasítják a dualizmus „nemzeti továbbfejlesztésének” programját, a katonai követeléseket, a magyar állam önálló diplomáciai megjelenésének követelését a külállamokkal kötött kereskedelmi szerződések alkalmával, és más nemzeti igényeket. Soha nem találkoztam azzal, hogy ugyanezek az emberek ciszlajtán ügyekkel foglalkoztak volna, az osztrák államszerkezet problémáival, a dualizmus, a galíciai nyelvkérdés vagy a morva kiegyezés ügyével. Az osztrák belügyekkel való foglalkozás, úgy látszik, a privát levelezés, a politikai pletyka szintjén sem fért bele a magyar tisztviselők dualizmusfelfogásába.

Ezek a levelek azonban nem csupán azért érdekesek, mert segítségükkel rekonstruálható a tisztviselők politikai felfogása. Erre sokfajta egyéb forrás is rendelkezésünkre áll. Különleges értéke ezeknek a leveleknek, hogy belőlük nyomon kísérhető a levélírók identitásának formálódása; az, hogy hogyan válik számukra fontossá, hogyan foglalkoztatja őket önmeghatározásuk. Ezek a levelek valójában azáltal lesznek személyesek, kifejezetten privát levelek, hogy olyasmiről szólnak, ami a címzettet és a levélírókat egyaránt érinti – ami közös problémájuk.

A hivatali előírás szerint a külügyi tisztviselőnek nincsen személyes identitása: „A külügyminisztérium hivatalnoki kara olyan egységes, egyöntetű és har-

30 Gáspárdy Géza Méreyhez. Tanger, 1903. december 23. ÖStA HHStA Nachlaß Mérey Kt. 11. Gáspárdy 2. osztályú követségi tanácsos Marokkóban, Mérey osztályfőnök valóságos belső titkos tanácsosi címet kap.

31 Grubissich Méreyhez. Tunisz, 1902. június 15. ÖStA HHStA Nachlaß Mérey Kt. 11. Holló Lajos (1859–1918) függetlenségi párti képviselő a magyar parlamentben.

monikus képet alkotott, mintha egyetlen nyelvből, egyetlen törzsből vétetett volna” – írta a horvátországi határőrvidéki katonatiszt-ivadék, Alexander Musulin.³² A Ballhausplatz csodát művelt, „a hivatalnokok egyetlen nagy családot alkottak” – írta Klemens Erb báró, miniszteri tanácsos a Ballhausplatz történetét elsőként feldolgozó kéziratában.³³ Ezt várták el tőlük, bár valójában mindenki tudta, hogy ez nem egészen így van.

Széchenyi Imre gróf (1825–1898), a fontos posztokat betöltő diplomata megajándékozott bennünket egy önazonosságáról és annak változásairól szóló szokatlan írással. Néhány esztendei szolgálati szünet után ismét hivatalba akart lépni, reaktiválását kérte. Ennek érdekében nem egy alázatos felterjesztést intézett a miniszter őexcellenciájához – ahogyan azt a társadalmi-kulturális szokások szerint elvárhatnánk, ami természetes volna –, hanem régi barátságukra utalva, az egyenrangúság biztos tudatában, „Lieber Freund” megszólítással személyes hangvételű levelet írt hozzá.³⁴ Előadja – egyébként ismert – pályafutását.³⁵ Amit azonban a hivatalos iratokból³⁶ meg az irodalmi feldolgozásokból nem lehet tudni, az Széchenyi személyes magyarázata saját pályájáról: „18 évig szolgáltam, nem eredmény nélkül. 1864-ben rendelkezési állományba kerültem, nem az én mulasztásom következtében, és nem is saját kívánságomra, hanem az itáliai forradalmi események miatt. Ám rendelkezési állományom idején sem mulasztottam el, hogy Öfelségét és kormányát szolgáljam. 1865-ben, amikor Pestre összehívták a Landtagot, hagytam, hogy képviselővé válasszanak, és az országban többségre jutó pártokkal szemben uralkodónk bizalmasainak oldalára álltam, éppúgy tettem, ahogyan

32 A Monarchia felbomlása után keletkezett, sokat idézett emlékiratban: [*Gomirje Alexander*] *Freiherr von Musulin*: Das Haus am Ballplatz. Erinnerungen eines österreichisch-ungarischen Diplomaten. Verlag für Kulturpolitik, München, 1924. 136.

33 ÖStA HHStA Nachlaß Erb Kt. 1.

34 A címzett magából a levélből nem tűnik ki. De minthogy a levél 1871. augusztus 4-én kelt, nyilvánvalóan Friedrich Ferdinand Beust kancellárnak szolt. ÖStA HHStA Ministerium des Äußern, Departement 2. Geheime Personalien Kt. 3.

35 1825-ben született Bécsben, ahol akkor atyja, Lajos gróf Zsófia főhercegnő udvarmestere volt. Imre 1838-tól 1843-ig évről évre „közvizsgákat tett le” (tehát magántanulás után nyilvános vizsgát) gimnáziumi, majd bölcsészeti és jogi tárgyakból Pozsonyban és Bécsben. Nyugat-európai hosszabb utazások után diplomáciai pályára lépett. A szolgálatot atyja, az akkori római követ mellett kezdte. 1845-ben Metternich követségi attasénak nevezi ki, 1848-ig marad Rómában, majd követségi titkári rangban Stockholmba, azután Frankfurtba helyezik, ahol Bismarck porosz követtel kerül közeli ismeretségbe. Kapcsolatuk a későbbiekben sem szakad meg, mert szinte egy időben helyezik mindkettőjüket Szentpétervárra. Széchenyi Brüsszelben, majd Nápolyban követségi tanácsos. A nápolyi udvar bukásával 1864-ben rendelkezési állományba kerül. Az 1865. évi országgyűlésre képviselővé választják; az Apponyi György-, Bartal György-, Ürményi József-féle konzervatív csoporthoz tartozik, amely a *restitutio in integrum*, tehát a ’48-as törvények teljes helyreállítása előtt, a nélkül hajlandó a koronázásra. A kiegyezés után, amikor a magyar kormány égető szükségnek találja, hogy a közös minisztériumokban magyar államtitkári állásokat létesítsenek, Széchenyi neve is felmerül. Gemeinsamer Ministerrat, 26. Jänner 1868. Die Protokolle des gemeinsamen Ministerrates der österreichisch-ungarischen Monarchie 1867–1870. Bearb. Éva Somogyi. Akadémiai, Bp., 1999. (Die Protokolle des gemeinsamen Ministerrates der österreichisch-ungarischen Monarchie 1867–1918. I/1.) 48–54.

36 Széchenyi személyi anyaga: ÖStA HHStA Adm. Reg. Fach 4. Kt. 340.

1848-ban és 49-ben is, amikor a hozzám közel állók átmentek a másik táborba, én azonban töretlenül és szilárdan teljesítettem a köteleességemet.” Széchenyi azt bizonygatja – nem alap nélkül –, hogy 1867-ig maradéktalanul Ófelsége összbirodalmi politikáját támogatta.

1867-ben azonban fordulat következett be – folytatja. A császár és király szükségesnek találta, hogy új szisztémát vezessen be. És ő ennek az új szisztémának is tökéletesen megfelel: „Egyik oldalon német anyától származom. Bécsben jöttem a világra és ott is nevelkedtem, másik oldalról Nationalungar vagyok és az egyik legjobban csengő magyar nevet viselem. Milyen egyszerű volna ezt a kettős jelleget (Doppelgestalt) mértékadó helyen és a dualista publikum előtt is, a sajtó útján [...] érvényre juttatni.”

Széchenyinek nem annyira az identitása alakul át, hanem annak jelentősége, illetve jelentése önmaga számára. Most egyszerre birodalmi is lett meg „nationalungar”: számára – talán nem is rosszul értelmezve a dolgokat – a dualizmus a Gesamtstaat és a magyar érdek együttes szolgálatát jelentette. Ami sajátos ebben a levélben, hogy Széchenyi nagyon is tisztában van az „önazonosság” fogalmával, a maga kettős alakjával, identitásával; és még inkább azzal, hogy az identitás értéke változó. Cinikus volt, amikor az új körülmények között hasznosítani akarta ezt az eleve adott Doppelgestaltot vagy realista?

Széchenyi Imre persze mindenekelőtt nagy műveltségű arisztokrata volt, aki úgy érezte, megérdemli az elismerést a császártól, akit szolgált,³⁷ és elvárhatja az alkotmányos-dualista államtól a magas diplomáciai küldetést. Nem is számított rosszul, nem ismerte félre Ő császári felsége és birodalma természetét – amelyhez egész lényével alkalmazkodni törekedett.

Az igazság mégis olyan dolog, amit a hivatalok mindenkori rendje szerint nem tanácsos bevallani. Márpedig ebben a levélben egy sajátos igazságról van szó: *hogyan kellett átformálnia önazonosságát* annak, aki a birodalom és Ferenc József császár, majd a dualista Monarchia, valamint annak császára és királya hűséges alattvalója kívánt lenni. Valószínűleg ez az, ami elfogadhatatlan. És korántsem csak az utókor konstruálta erkölcsi normával ütközött Széchenyi sajátos vallomása, hanem a közös hivatalokban uralkodó egykorú felfogással is, amely a birodalmat szerkezetében és külpolitikai céljaiban változatlan és változtathatatlan hatalomnak tekintette, és annak igyekezett feltüntetni. Valószínűleg ezért történt, hogy Széchenyi Imre gróf Beust külügyminiszterhez és kancellárhoz címzett, régi barátságukra utaló levele nem került a rá vonatkozó személyi iratok közé. Titkosították, „Geheimakté”-nek minősítették azt az írást, amely köztudott dolgokról szólt. Elrejtették, vagy talán maga rejtőzött el a bécsi Házi-Udvari és Állami Levéltár egy sarkában, hogy aztán egy jó század múltán szorgalmas levéltárosok bukkanjanak nyomára?³⁸

37 Ezt valójában meg is kapta: 1867 januárjában kifejezetten politikai szolgálataiert titkos tanácsosi címet nyert. ÖStA HHStA Adm. Reg. Fach 4. Kt. 340. Nr. 414.

38 Már dolgoztunk osztrák kollégáinkkal az elmúlt félszázad legnagyobb közös vállalkozásán, az abszolutizmus kori osztrák, ill. a dualizmus kori közös minisztertanácsi jegyzőkönyvek kiadásán,

A közös tisztviselők egymással folytatott levelezése identitásuk formálódásába nyújt betekintést. Ezek a levelek megőriznek valamit az élőlétben folytatott dialógus elevevényéből, egy eszmecsere részét képezik. A levél írója a szöveg fogalmazása során konstruálja önazonosságát, amit az tesz lehetővé, hogy partnerét az övéhez hasonló gondolatok foglalkoztatják; hiszen partnere is a hivatali szolgálat teremtette kapcsolati háló résztvevője. A személyes kapcsolatot az identitás közössége teremti meg közöttük, és az identitás közössége teszi e személyes hangú levelezést rendkívül értékes forrássá.

ÉVA SOMOGYI

THE VALUE OF THE LETTER AS A HISTORICAL SOURCE

THE LETTERS OF THE OFFICIALS IN THE COMMON MINISTRY
OF FOREIGN AFFAIRS

The shift in the focus of historical interest towards the history of everyday life, microhistory and the history of mentality has pushed traditional sources to the background. From the acts produced by institutions and offices, the attention of scholars has turned towards letters (and of course memoirs).

The present study examines the correspondences of Hungarian denizens (not necessarily Hungarians in terms of ethnicity or language) who served in the dualist era in the common governmental offices in Vienna, mainly in the Ministry of Foreign Affairs. It focusses on two major points. Firstly, it concentrates on the genre of the letters which have survived in the private legacies of the officials concerned, and tries to determine whether these should be regarded as official or private texts. Secondly, the information disclosed by the letters is analysed, and their value as a historical source assessed.

A great part of the correspondence that the officials in the Ministry of Foreign Affairs pursued among themselves can be qualified private, as the distance between the writer and the addressee was to a great extent lessened by the similarity of their respective socio-cultural environments. This similarity mainly sprang from their being Hungarians (the content of which could widely vary), and from their service as Hungarians in the common ministries at Vienna.

amikor kedves kollégám, Horst Brettner-Messler, aki maga is részt vett a hajdan volt Österreichisches Ost- und Südosteuropa-Institut és az MTA Történettudományi Intézete égisze alatt készülő közös munkálatban, figyelmeztetett a szokatlan tartalmú gyűjteményre. (Arról, hogy hogyan bukkantak a gyűjteményre és a gyűjtemény forrásértékéről: *Horst Brettner-Messler*: Aus vier Kontinenten. Wiederentdeckte Personalakten des k. u. k. Ministeriums des kaiserlichen Hauses und des Aussern. Wiener Beiträge zur Geschichte der Neuzeit 20. [1993] 240–267.). Az újra felfedezett akták értéke annak idején, amikor a diplomaták politikai tevékenységét igyekeztem rekonstruálni, kisebbnek tűnt, mint mostanában, amikor önazonosságuk került érdeklődésem előterébe; tehát az a kérdés, hogyan és kiből alakult a „Habsburg társadalom”. Széchenyi Imrénének és sok más „magyar” kollégájának a Geheimaktenben őrzött anyaga most sajátos jelentést kapott. Végigolvasva a kiváló osztrák kollégáim feltárta iratokat, úgy tűnik, hogy a minisztérium számára is kellemtelenné váló, s ezért a Geheimakten közé sorolt ügyek (a szokásos emberi devianciákon túl) jórészt a hivatalnokok identitásának problémáival függtek össze, birodalmi és magyar politikai és emberi kapcsolataik konfliktusaival.

The letters offer an insight into several aspects of the life of these officials. Yet their chief value consists in the basis they provide for determining social and national identity. If the officials in the common governmental institutions did have a social identity, it was marked by a considerable degree of uncertainty: the letters reflect both a characteristic harmony and conflict between the official and the citizen, as well as between the official and the gentleman. There was only one fixed element in this social ambivalence, namely unconditional personal relationship, the intimate tone of the correspondence. An exchange of political ideas was only possible between persons of the same rank.

National identity, like social identity, was a concept without fixed contours, in the state of constant flux. The importance of the correspondence among the officials in the common institutions resides in the very fact that each author construes his own concept of national identity in the course of writing, a construction made possible by the preoccupation of the addressee with the same ideas. The letters thus give an insight into the very process by which identity was formed and elevated to a conscious level.